

ESETTANULMÁNY

Boros Julianna - Bucher Eszter - Csikai Adél

Társadalmi innováció hátrányos helyzetben egy társadalmi vállalkozás példáján

Absztrakt

A tanulmány egy modellértékű társadalmi vállalkozást mutat be esettanulmány formájában. A társadalmi kezdeményezés olyan településen működik, amely tipikus hátrányos helyzetű, periférikus elhelyezkedésű ormánsági aprófalu. A települést alacsony foglalkoztatási arányszámok és munkaintenzitás jellemzi, amely nem kizárólag a munkahelyek hiányából ered, hanem mind ehhez hozzájárul a népesség alacsony iskolai végzettsége, szakképzetlensége és a rossz közlekedési viszonyok. Mindezen hátrányok ellenére a vizsgált településen példaértékű társadalmi vállalkozás működik. Vizsgálatunk és tanulmányunk célja, hogy megismerjük és bemutassuk azt az innovációs folyamatot, melyen keresztül eddig a vállalkozás, továbbá információkat gyűjtünk a vállalkozás társadalmi környezetére gyakorolt hatására vonatkozóan. Jelen innováció, vállalkozás elindítása és működtetése a közösségi tanulás olyan színtere, amely kiutat jelenthet a hátrányos helyzetből. A publikáció vizsgálja a társadalmi vállalkozás létrejöttét, mozgatórugóját, fókuszál a közösségi tanulás színterére, az innovatív és multiplikáló szerepkörre a közösségfejlesztés és az önfejlesztés terén. A társadalmi vállalkozások közérdekű, szociális vagy társadalmi célt/okat szolgálnak, nyereségüket elsősorban e cél elérése érdekében forgatják vissza az alap tevékenységükbe, működésük a részvételi demokrácián alapul. Ezek a vállalkozások a civil és a forprofit szektor határán helyezkednek el, ezért sok esetben a két szektor erősségeit tudják innovatív módon a közösségek fejlődése érdekében kamatoztatni. Tulajdonságaik révén a társadalmi, közösségi és gazdasági szükségletek együttes kielégítésére alkalmasak.

Abstract

The study presents a model social enterprise in the form of a case study. The social initiative operates in a settlement that is a typical disadvantaged, peripherally located small village in the Ormánság. The settlement is characterized by low employment rates and work intensity as a result of a lack of jobs, which can be originated from the population's low education, lack of skills and the region's poor traffic conditions. Despite all these disadvantages, an exemplary

social enterprise operates in the investigated settlement. The purpose of our investigation and study is to present the innovation process that the company has gone through so far, and also to gather information regarding the impact of the company on the social environment. This innovation, starting and running a business is an arena for community learning that can be a way out of a disadvantaged situation. The publication examines the creation and driving force of the social enterprise, focusing on the scene of community learning, the innovative and multiplying role in the field of community development and self-development. Social enterprises serve a public interest or social goals, and their profits are primarily returned to their core activities in order to achieve this with an operation based on participatory democracy. These businesses are located on the border between the civil and for-profit sectors, so in many cases they can use the strengths of the two sectors in an innovative way for the development of communities. Due to their properties, they are suitable for the joint satisfaction of social, community and economic needs.

Kisszentmárton: a vizsgált település

Kisszentmárton a Dráva árterében, a tradicionális Ormánság területén fekvő, 230 fős¹ baranyai kistelepülés. Népeségyszáma, társadalmi és gazdasági profilja hasonló a Sellyei járás más, szegregálódó falvaihoz: jelentős az iskolázatlansággal összefüggő munkanélküliség, magas a közfoglalkoztatottak és a szociális transzferekből élők aránya. A település lakossága a lassú fogyás ellenére is fiatalos korstruktúrát mutat: a falu öregedési indexe nem csak az országos és megyei átlagnál kedvezőbb, de a járási szinthez viszonyítva is jóval magasabb a 14 év alatti gyermekek 60 év feletti népességhez mért aránya.

Kisszentmárton sajátos struktúrájú település: a falu központjától kb. 5 km távolságra található a községhez tartozó Mailáthpuszta, amely korábbi gazdasági központként, illetve később határőr-laktanyaként üzemelt. Itt él a település jelenlegi lakosságának közel egyharmada, jellemzően alacsony komfortfokozatú, rossz állapotú régi ingatlanokban.

Az alacsony jövedelmi szintre jellemző, hogy míg az adófizetők aránya Kisszentmártonban meghaladja a térségi és országos átlagot (a rossz halandósági mutatók miatt alacsony az idősek és magasabb a munkaképes korú népesség aránya), addig az egy lakosra jutó összes nettó jövedelem csak a felét teszi a ki az országos szintnek.

---

¹ Forrás: KSH Helyiségnévtár, 2021.

A járási szintet is meghaladó mértékben vannak jelen a településen a cigány / roma népeséghez tartozók. A szegregáció az egész térséget meghatározó, a szocialista időszak migrációs trendjeire és népessépolitikai gyakorlatára visszavezethető folyamat, amely a rendszerváltozást követően felerősödött a térségben, kiegészülve a szociális indíttatású vándorlás jellegzetességeivel (Kovács 2005: 29-52; Boros 2011: 97-111; Ragadics 2019: 53).

A rendszerváltozást követő időszakban leépültek az ingázási lehetőségek és megszűnt a termelőszövetkezet is. A társadalmi szerkezet eróziója és a lakosság alacsony képzettsége miatt előtérbe kerültek a szociális jellegű foglalkoztatás, ill. a közfoglalkoztatás különböző formái (Ragadics 2020). A feladatok megszervezésében, a közösség erőforrásainak mozgósításban nagy szerep hárult a település vezetőire és a falu vállalkozóira.

Társadalmi innováció, közösségi tanulás

A társadalmi innováció fogalmát és magát a folyamatot a nemzetközi szakirodalom a 2000-es években fedezte fel ismét. A szakirodalomban leginkább idézett Phills, Deiglmeier és Miller (2008) tanulmányukra eddig több mint ezerszer hivatkoztak (Kozma 2018: 237). A társadalmi innováció egyre nagyobb szerepet kap a hátrányos helyzetű települések fejlesztésében. Ugyanakkor ezek az innovációk eltérnek a piaci újításoktól, mert inkább szociális, kulturális jellegűek, céljuk a helyi kapcsolatok ösztönzése és a kollektív tanulás segítése (Pue et al. 2015).

A vidéki, hátrányos helyzetű települések fejlesztése esetében a siker eléréséhez elengedhetetlen a különböző szektorok- kormányzati, üzleti, civil és tudományos -összefogása és az együttműködési rendszer kidolgozása. A társadalmi innováció előtérbe helyezi a közösségfejlesztést a területfejlesztéssel szemben és fontosabbnak ítéli meg a szükségletek kielégítését, mint a jövedelmezőséget (Moulaert - Nussbaumer 2005: 49; Bucher 2019: 46-55).

Pol és Ville (2009: 882) rámutat a társadalmi és a gazdasági innováció különbözőségére. A szerzők a társadalmi innováció kifejezést társadalmi és történeti paradigmaváltó újításokra értik. Az ilyen és hasonló megfogalmazásokban a közös elemek: az újdonság; az együttműködés, amely megváltoztatja az egyént; valamint a társadalmi hasznosság. Kozma Tamás (2018: 240) is így értelmezi a társadalmi innovációt, kiemelve két különösen fontos mozzanatot: a hálózatosodást és a tanulást. A tanulás fogalmát, egyfajta közösségi tevékenységként értelmezi (közösségi tanulás). Az egyének, mint a közösség tagjai vesznek részt, és mindaddig részesei maradnak, amíg az adott közösségnek a tagjai. G. Fekete (2017) rámutat arra, hogy a társadalmi innováció esetén az ötlet, a kezdeményezés a civil mozgalmakból indul, az újítást a társadalmi értékek mozgatják, a végrehajtásban új társadalmi

együttműködési formákat alkalmaznak és pozitív társadalmi hatással bírnak. Magának a társadalmi innováció létrejöttének alapvetően olyan társadalmi interakciók kedveznek, amelyek hazánkban már önmagukban is innovatívnak számítanak ilyen az ún. társadalmi tanulás, az együttműködés, a hálózatépítés, a tapasztalatcsere stb. Tágabb értelemben úgy értelmezhetjük a társadalmi innovációt, hogy minden olyan új, az eddigi gyakorlattól eltérő szemlélet, megközelítés, termék, egy eljárási folyamat, vagy gyakorlat, amely a társadalomban felmerülő problémákat és a különböző szükségletek megoldását célozza meg. Közben pedig akár új értékek, attitűdöket, új társadalmi kapcsolatokat, képződnek a társadalomban, de akár egy adott innováció segítségével új struktúrák is jönnek létre (Nemes -Varga 2015: 441).

A társadalmi innovációk jelentősége leginkább akkor nő meg, amikor a hagyományos módon az eddigi intézményrendszerünkkel nem tudunk választ adni az egyre nagyobb számban és egyre többeket érintő társadalmi problémákra (Moulaert-Nussbaumer 2005: 45-64). A társadalmi innovációk megvalósulásának egyik leginkább alkalmas keretei a társadalmi vállalkozások. Társadalmi vállalkozáson olyan formát értünk, amelyben közérdekű, szociális vagy társadalmi célokat szolgál a gyakran magas szintű szociális innovációban megnyilvánuló kereskedelmi tevékenység. A nyereségét elsősorban e szociális cél elérése érdekében forgatják vissza az alap tevékenységükbe, működése a részvételi demokrácián alapul (G. Fekete et al. 2017).

Olajütő szociális szövetkezet

A szervezet jó példája annak, hogy megfelelő vállalkozó szellem és támogatás mellett egy olyan hátrányos helyzetű kistelepülésen, mint az ormánsági Kísszentmártonban is van lehetőség a kitörésre, egy sikeres társadalmi vállalkozás létrehozására és fejlesztésére, amely közösséget képes teremteni.

A szervezet 2009-ben az Országos Foglalkoztatási Alapítvány által kiírt „Szövetkezz 2007” pályázat segítségével alakult meg. Fontos hangsúlyozni, hogy az alapötlet már a pályázat kiírása előtt megvolt, az ötletgazdák egy ideje a megvalósításhoz szükséges forrásokat keresték. Először az ötlet született meg, majd csak azután lett ehhez megfelelő pályázat. Bogdán Gábor, egykori polgármester és Spilák József agrármérnök voltak azok a személyek, akik nevével összeköthető a szövetkezet. Két különböző személyiség és különböző családi minták találkozásának eredménye az Olajütő Szociális Szövetkezet. Az alapítók baráti kapcsolata az általános iskolai évekhez köthető. A vállalkozás elindítása előtt is kiemelkedő szereplői voltak a település életének. Az egyik alapító polgármesterként kereste a hátrányos helyzetű település

lakóinak a kiugrási lehetőséget, a fejlődési pontokat. A másik alapító felsőfokú mezőgazdasági végzettséggel rendelkezett, jó kapcsolati tőkével, aki szinte beleszületett a mezőgazdász létbe, hiszen édesapja maga is agrármérnök volt és a helyi térszben dolgozott egykoron. Spilák József saját elmondása szerint már a szociális szövetkezett előtt is vállalkozott „dinnyézéssel” foglalkozott, mint minden ormánsági mezőgazdász. A vállalkozás sikerességét az adta, hogy amíg az egyikük a mezőgazdasági szaktudást és a vállalkozói affinitást hozta magával a vállalkozásba, addig a másik ötletgazda a társadalmi felelősségvállalást és a közösség iránti elköteleződést. A két alapító tag abban látta a helyi közösség kiemelkedésének lehetőségét, hogy az Ormánságban termesztett növényeket nem egyszerűen eladják, hanem a nagyobb haszon érdekében feldolgozzák, és olyan termékeket hoznak létre, amelyek egészséges élelmiszerként kelendőek a piacon. Ezzel biztos megélhetést adnak a családoknak.

A tevékenység, illetve a név választás egy elfeledett ősi szakma előtt tiszteleg, amely családi hagyományként is megjelent az egyik alapító gyermekkorában. Spilák József nagyszülei az Őrség északi részéből származtak. Gyerekkorában a nagyszülőkkel töltött idő során maga is részt vett a tökmagolaj készítésben és látta ennek a közösségre gyakorolt hatását. A tök elterjedésének köszönhetően tudott kialakulni a Dunántúlon az olajütés hagyománya. Ezeknek a növényeknek a sajátosságai megváltoztatták a munkafolyamatot is. A hidegen sajtolás mellett megjelent a melegen sajtolás is, és a munkafolyamat új szakasza lett a hántolás, tehát a magok héjának eltávolítása. Ezt sok helyütt házilag végezték (köpesztés). Olajkészítő üzem korábban sem volt minden helységben, sok helyen viszont több is dolgozott. A parasztok - általában csoportosan - távolabbi falvakba is eljártak olajat üttetni. A böjti időszakban az egész évre elegendő tökmagolaj mennyiséget elkészítették. A kész olajat agyagkorsókban, majd zománcozott bádóg olajoskannákban tárolták. Miután a malomból hazavitték az olajat, néhány napot kellett várni, hogy leülepedjen. Amikor ez megtörtént, átszűrték az ún. pintes üvegekbe. Ezeket az üvegeket bestuplizták vagyis parafadugóval bedugták, és aztán ruhával körbetekerték, hogy minél kevesebb fény és levegő érje, majd sötét, hűvös helyen (pincében, kamrában) tárolták, hogy ne avasodjon meg. Az elkészült tökmagolajat széleskörűen használták fel. Az Őrségben elsősorban különböző salátákhoz fogyasztották, de sütöttek vele pogácsát, almafánkot, kenyeret is. 3-4 liter száraz tökmagból kb. 1 liter tökmagolaj jött ki.

A szövetkezet megalapításában 8 helyi lakos vett részt, akik mind jól ismerték egymást gyerekkoruk óta. Az alkalmazottak nagy aránya 75%-a munkanélküliként került a szövetkezet munkavállalói közé. A szövetkezet az alkalmazottak számára munkaszocializációs közeget is jelentett. Természetesen a vállalkozás fejlődésével cserélődtek a munkavállalók. A legtöbben a

szövetkezetenél szervezett munkatapasztalattal tudtak újabb munkát vállalni. A vállalkozás fejlődése egyben az alkalmazottak fejlődését is jelenti. Az újabb technológiák megismerése és a szakmai tudás megszerzése és fejlesztése fontos célként jelent meg a szervezet életében.

A vállalkozás a település közösségére gyakorolt hatását jól példázza a támogatók és a lakosság összetartása. Kezdetben a 8 fő látta el a vállalkozás során felmerülő feladatokat. Az alkalmazottak többsége a településen működő közmunka programból került át a vállalkozáshoz. Az akkori polgármester a közmunka program keretei között olyan termékeket termesztettek, amelyet a vállalkozás számára tudtak eladni. Az együttműködés a polgármester által kialakított munkamegosztás miatt jól indult. A közmunka programban a tök termesztése, szárítása zajlott. Nem csak a kisszentmártoni önkormányzat számára biztosított bevételi lehetőséget, hanem a környező önkormányzatok számára is. Többen elkezdtek a kiskertjükben olajtököt termesztetni és feldolgozni, valamint eladni a szövetkezet számára. Ezzel a családok plusz jövedelemforrást jelentet. A szociális szövetkezetbe az idő során bekapcsolódott személyek és családok száma megsokszorozódott.

A szövetkezet a tevékenysége során helyi alapanyagokból, helyi munkaerőt alkalmazva állítja elő termékeit. A térség talaja és éghajlata kiváló a tökmag termesztésére, ezt kihasználva kezdetben a saját művelésből származó, majd környező őstermelőktől felvásárolt terményt dolgozták fel. Kezdetben tökmagolajat készítettek, majd a termék paletta bővítésre került, amely során már napraforgó, dió, mák, szőlő, lenmag, kukoricacsíra stb. olajat is készítenek. Ezeket az alapanyagokat már nem csak a környező néhány településen szerzik be, hanem még tovább terjeszkedtek. Fontos szempont volt a beszerzés során, hogy a közelben található települések, vállalkozók is bevételhez és megélhetéshez jussanak, csak azokat a terményeket szerzik be távolabbról, amelyek a környéken nem lelhetőek fel. Például a szőlőmagolaj előállításához szükséges szőlőmagot a Villányi borvidékről vásárolják. Termékeik a mai kor elvárásainak megfelelően: természetes eredetűek, nem tartalmaznak adalékanyagokat és tartósítószeret sem. A termékek gyártásának előkészülete során fontos szempont volt, az egészségmagatartás ösztönzése és az egészséges táplálkozás támogatása és kiegészítése.

Az olajütő üzemet a VP 3-4.2.1.-15 számú EU-s pályázat segítségével, további gépekkel, munkahellyel bővítették. A kapacitás növelésnek köszönhetően már két gyártósoron történik az olajok előállítása, hidegen és melegen történő sajtolás során. Ebben az időszakban került sor egy márka (brand) kifejlesztésére (Ormánsági Olajok) és arculatváltásra. Különösen nagy hangsúlyt fektettek a marketingtevékenységre (közösségi média felületek, weboldal). A termékek az egész ország területén elérhetőek, olyan nagy országos élelmiszerláncok

termékpalettáján szerepelnek, mint a SPAR, Auchan, BIJÓ, Herbaház, MediLine. Az elmúlt év érdekessége, hogy - a koronavírushoz kapcsolódó bezárkózással összefüggésben - az online térben történő értékesítés meghaladta a hagyományos kereskedelmi csatornákon zajló forgalmat.

A vállalkozás környezettudatosági szempontokat is figyelembe vesz a gyártáskor, hiszen minden termék újrahasznosítható (PET palack, üveg) anyagba kerül palackozásra. A termékek csomagolása a kisszentmártoni gyártó üzemben speciálisan erre a célra kialakított helyiségben zajlik. A sajtolás mellékterméke révén létrejövő olajpogácsa kiválóan hasznosítható takarmány- kiegészítőként, ezzel minimalizálják a keletkező hulladékot. Jövőbeli célok között szerepel a vevőkör és az üzleti partnerek, valamint a termékkínálat bővítése.

Összegzés

A vizsgált társadalmi vállalkozás sikere az elkészített interjúk és résztvevői megfigyelések alapján az ötletgazdák és a csatlakozó tagok többféle tudásra és ismeretere, kapcsolati tőkéjére épül. Az innováció mozgatórugói a polgármester és a vállalkozó, akik személyében és kapcsolati tőkéje révén a különböző szektoroknak alkalmuk nyílt az együttműködésre. A két alapító tag személyesen kezdeményezte a társadalmi innovációt és ehhez jött a sikeres állami forrás pályázat formájában. Az ötlet belülről érkezett és a közösség könnyen elfogadta; az innovátorokba vetett bizalom fontos kezdő lökést adott a vállalkozásnak. Az alapító tagok olyan közeget biztosítottak a munkavállalóiknak, ahol értéként jelent meg a kitartás, a fegyelem, a szorgalom, a tenni akarás, a helyi szereplők elkötelezettsége. A vállalkozás az egész helyi társadalom számára követendő példát és értéket teremtett. Ezen az összetartozáson, helyi kapcsolatokon, kötelekeken alapuló vállalkozáson a Covid járvány hullámai, az egyik alapító tag sajnálatos elvesztése sem tudott változtatni. A társadalmi innováció fennmaradása tekintetében fontos szerepe volt az intézményesülésnek. A szociális szövetkezet létrejötte biztosította a folytonosságot a termékfejlesztés és a hatékony, vállalkozás alapú társadalmi innováció között. A szociális szövetkezet mára stabil, jól működő vállalkozássá nőtte ki magát, amely példaként áll minden hátrányos helyzetű település és térség előtt.

Irodalom

- Boros, Julianna (2011): A települési szegregáció feltételezett okai és következményei. *Acta Sociologica*, 4(1): 97-111.
- Bucher, Eszter (2019): *Civil szerveződések a terület- és településfejlesztés terén*. Pécs: Istitutio Kiadó.
- G. Fekete, Éva - Hubai, László - Mihály, Márta - Kiss, Julianna (2017): *Social enterprise in Hungary* ICSEM Working Paper.
- Kovács, Teréz (2005): A sellyei (siklói) KSH-térség rövid leírása. In Baranyi, B. (szerk.): *Roma szegregációs folyamatok a csereháti és dél-baranyai kistérségekben*. Budapest: Gondolat Kiadó - MTA ENKI, 29-52.
- Kozma, Tamás (2018): Tanuló közösségek, társadalmi innovációk. *Educatio*, 27(2): 237-246.
- Moulaert, Frank - Nussbaumer, Jahn. (2005): The social region: Beyond territorial dynamics of the learning region. *European Urban and Regional Studies*, 12(1): 45-64.
- Nemes, Gusztáv - Varga, Ágnes (2015): *Társadalmi innováció és társadalmi tanulás a vidékfejlesztésben-sikerek, problémák, dilemmák*. „Mérleg és Kihívások” IX. Nemzetközi Tudományos Konferencia, Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar, 434-444.
- Phills, James A. - Deiglmeier, Kriss - Miller, Dale T. (2008): Rediscovering social innovation. *Stanford Social Innovation Review*, 6(4): 34-43.
- Pol, Eduardo - Ville, Simone (2009): Social innovation: Buzz Word or enduring term? *The Journal of Socio-Economics*, 38(6): 878-885.
- Pue, Kristen - Vandergeest, Christian - Breznitz, Dan (2015): Toward a theory of social innovation. *Innovation Policy Lab White Paper No. 2016-01*.
- Ragadics, T. (2019): *Közösségek és helyi társadalom az ormánsági kistelepüléseken*. Pécs: Istitutio Kiadó.
- Ragadics, T. (2020): Közfoglalkoztatás a kistelepüléseken. Funkciók és szükségletek lokális perspektívából a mezőgazdasági projektek tükrében. *Civil Szemle*, 17(3): 77-92.